

فرهنگ فارسی

معین

انتشارات میلاد

سرشناسه	معین، محمد، ۱۲۹۱ - ۱۳۵۰
عنوان و نام پدیدآور	فرهنگ فارسی: شامل لغات ادبی، ریاضی، نجومی، پزشکی، طبیعی، اقتصادی... / تألیف محمد معین؛ به اهتمام عزیزالله علیزاده.
مشخصات نشر	تهران: میلاد، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	۱۴۵۶ ص.
شابک	978-964-6261-83-9
نوبت چاپ	اول ۱۳۸۶
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	ص.ع. به انگلیسی: Mohammad Moin. Persian dictionary
موضوع	فارسی - واژه‌نامه‌ها.
شناسه افزوده	علیزاده، عزیزالله، ۱۳۲۶ - ، گردآورنده.
رده‌بندی کنگره	۱۳۸۶ ۴۰۱۶ ف ۶ م / PIR۲۹۵۴
رده‌بندی دیویی	۴۷۳
شماره کتابشناسی ملی	۱۰۵۴۲۶۵

انتشارات میلاد

نام کتاب: فرهنگ فارسی

تألیف: دکتر محمد معین

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول ۱۳۸۶

چاپ: عماد

ISBN: 978-964-6261-83-9

شابک: ۹-۸۳-۶۲۶۱-۹۶۴-۹۷۸

تهران - خیابان انقلاب - بین خیابان اردیبهشت و ۱۲ فروردین

خیابان وحید نظری، کوچه جاوید ۲، پلاک ۱۸۹، تلفن ۶۶۴۹۴۲۲۵ - ۶۶۴۰۵۵۰۳

حق چاپ محفوظ و متعلق به ناشر است.

فرهنگ فارسی

شامل لغات ادبی، ریاضی، نجومی، پزشکی، طبیعی، اقتصادی، فقهی، حقوقی،

فلسفی، هنری، ورزشی، نظامی و موارد مربوط به پیشه‌های مختلف

(اعم از لغات فصیح و عامیانه) با ذکر اصل و ریشه لغات

و هویت دستوری و مترادف و متضاد

«یک جلدی»

آ-ی

تألیف: دکتر محمد معین

استاد دانشگاه تهران

به‌اهتمام: عزیزالله علیزاده

بنام خدا

محمد معین^(۱) فرزند شیخ ابوالقاسم و طلعت بود. او در تاریخ ۱۲۹۷/۲/۹ ه.ش (برابر با ۱۷ رجب ۱۳۳۶ ه.ق) در رشت به دنیا آمد و در تاریخ ۱۳۵۰/۴/۱۳ ه.ش در سن ۵۳ سالگی در بیمارستان فیروزگر تهران از این دنیا رفت. جسمش را در شهر آستانه اشرفیه گیلان به خاک سپردند.

زندگی شخصی محمد معین بسیار پر مشقت و دردناک بود: در شب چهاردهم و صبح نوزدهم شعبان سال ۱۳۳۸ ه.ق (۱۲۹۹ ه.ش) یعنی به فاصله ۵ روز ابتدا مادر و بعد هم پدرش فوت شدند. با این وضع جد پدریش یعنی شیخ محمد تقی معین‌العلماء سرپرستی نوه‌اش را به عهده گرفت. ایشان نیز در روز پنج‌شنبه ۱۳ رجب سال ۱۳۴۹ ه.ق (۱۳۱۰ ه.ش) محمد ۱۳ ساله را تنها گذاشت و به دیار باقی شتافت.

۱- تحصیلات:

محمد معین در سال ۱۳۰۴ دوره ابتدایی را در دبستان اسلامی و در سال ۱۳۰۷ دوره اول متوسطه را در دبیرستان نمره یک (بعدها شاهپور) رشت به پایان رسانید. او توانست تا سال ۱۳۱۰ دوره دوم متوسطه را نیز در دارالفنون تهران تمام کرده و مدرک دیپلم دریافت نماید. وی برای تحصیلات دانشگاهی در همان سال وارد دانشسرای عالی ادبیات و فلسفه تهران شد و تا سال ۱۳۱۳ موفق شد با نگارش رساله‌ای به زبان فرانسه درباره «لوکنت دولیل»^(۲)، درجه لیسانس را در ۱۶ سالگی دریافت نماید. وی در طول سال‌های ۱۳۱۴ - ۱۳۱۸ در حین تدریس در اهواز توانست دوره روان‌شناسی عملی، خط‌شناسی، قیافه‌شناسی و مغزشناسی را بصورت مکاتبه‌یی در آموزشگاه روان‌شناسی بروکسل بلژیک بگذراند و تصدیق‌نامه آن دوره را اخذ نماید. محمد معین در سال ۱۳۱۸ تحصیل در رشته ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران آغاز کرد و در سال ۱۳۲۱ یعنی در سن ۲۴ سالگی موفق شد دوره دکتری ادبیات فارسی را به پایان برساند. از رساله دکتری‌اش با عنوان «مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات فارسی» در روز سه‌شنبه ۱۳۲۱/۶/۱۷ دفاع نمود و توانست به عنوان اولین تحصیل‌کرده دکتری ادبیات در ایران نمره «بسیار خوب» را کسب نماید. این در حالی بود که در آن جلسه دفاعیه اساتید برجسته‌ای همچون ملک‌الشعراء بهار، ابراهیم پورداود، تدین و دیگران حضور داشتند.

۱- فامیلی «معین» را جدش در سال ۱۳۰۵ (که اداره احصائیه در رشت افتتاح شد)، برگزید.

۲- شاعر و نویسنده فرانسوی ۱۸۱۸ - ۱۸۴۹ میلادی.

محمد معین بعد از اخذ درجه لیسانس؛ در سال ۱۳۱۴ ابتدا برای گذراندن خدمت سربازی به دانشکده افسری رفت. با اتمام آن دوره احتیاط شش ماهه، در پاییز همان سال برای تدریس در دبیرستان شاهپور به اهواز سفر کرد. او بعد از حدود سه ماه (دی ماه) به عنوان ریاست دانشسرای شبانه‌روزی اهواز منصوب شد. وی در طول مدت اقامت ۴ ساله‌اش در خوزستان ضمن تدریس؛ عضو تحقیق اداره اوقاف بوده و ریاست پیشاهنگی و تربیت بدنی استان ششم را نیز بر عهده داشت. در ۱۳۱۸ از اهواز به تهران منتقل شد و پست معاونت دانشسرای مقدماتی و دبیری دانشسرای عالی تهران به ایشان واگذار شد. بعد از اخذ مدرک دکتری به عنوان استاد کرسی «تحقیق در متون ادبی» در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران و استاد در دانشسرای عالی مشغول تحقیق و تدریس شد. محمد معین از سال ۱۳۲۴ با مرحوم علامه علی‌اکبر دهخدا برای نگارش لغت‌نامه شروع به همکاری نمود که بعدها ریاست سازمان لغت‌نامه را بر عهده گرفت. ایشان چندین سال نیز عضو شورای عالی فرهنگ ایران بود.

محمد معین در سال ۱۳۲۱ ه.ش با دختر آقای امیرجاهد رشتی (مدیر سالنامه پارس) ازدواج کرد. ثمره این وصلت چهار فرزند (۲ دختر و ۲ پسر) می‌باشد.

۳- کتاب‌ها و آثار فرهنگی دکتر محمد معین:

الف - تألیفات:

- ۱- ستاره ناهید یا داستان خرداد و امرداد.. تهران.. ۱۳۱۶.
- ۲- حافظ شیرین سخن.. تهران.. ۱۳۱۹.
- ۳- یوشت‌فریان و مرزبان‌نامه (به فارسی و روسی).. تهران.. ۱۳۲۲.
- ۴- یادنامه پورداد (با جمعی از نویسندگان).. تهران.. ۱۳۲۵.
- ۵- مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات فارسی.. تهران.. ۱۳۲۶.
- ۶- اسم مصدر - حاصل مصدر.. تهران.. ۱۳۳۱.
- ۷- برگزیده شعر فارسی (دوره‌های طاهریان، صفاریان، سامانیان، آل‌بویه).. تهران.. ۱۳۳۱.
- ۸- قاعده‌های جمع در زبان فارسی.. تهران.. ۱۳۳۱.
- ۹- اضافه.. تهران.. ۱۳۳۲.
- ۱۰- برگزیده نثر فارسی (دوره‌های سامانیان و آل‌بویه) (جلد اول).. تهران.. ۱۳۳۲.
- ۱۱- مجموعه اشعار دهخدا.. تهران.. ۱۳۳۴.
- ۱۲- مفرد و جمع.. تهران.. ۱۳۳۷.

۱۳ - تحلیل هفت پیکر نظامی - تهران ۱۳۳۸.

۱۴ - اسم جنس - معرفه نکره - تهران - ۱۳۴۱.

۱۵ - فرهنگ فارسی (متوسط) (۶ جلدی) - تهران - ۱۳۴۲.

ب - تصحیحات:

۱ - برهان قاطع محمدحسین بن خلف تبریزی - تهران - ۱۳۳۰.

۲ - دانشنامهٔ علائی ابن سینا - (به همراه سید محمد مشکوة) - تهران - ۱۳۳۱.

۳ - چهار مقالة احمد بن عمر نظامی عروضی - تهران - ۱۳۳۱.

۴ - جامع الحکمتین ناصر خسرو - (همراه هنری کرین) - تهران - ۱۳۳۲.

۵ - شرح قصیده فارسی خواجه ابوالهیثم (منسوب به محمد بن سرخ نیشابوری) -

(همراه هنری کرین) - تهران - ۱۳۳۴.

۶ - جوامع الحکایات و لوامع الروایات سدیدالدین محمد عوفی - تهران - ۱۳۳۵.

۷ - عبهر العاشقین روزبهان بقلی شیرازی - (همراه هنری کرین) - تهران - ۱۳۳۷.

۸ - حواشی بر اشعار خاقانی شروانی - تهران - ۱۳۵۸.

ج - ترجمه‌ها:

۱ - روان‌شناسی تربیتی از کتاب «علم النفس و آثاره فی التریة و التعلیم» تألیف علی الجارم و مصطفی امین - اهواز - ۱۳۱۶.

۲ - کتیبه‌های پهلوی (ترجمه از انگلیسی به فارسی) تألیف W.B.Henning

۳ - خسروکواتان وریدک وی (ترجمه از پهلوی به فارسی)

۴ - ایران از آغاز تا اسلام تألیف دکتر رومن گیرشمن فرانسوی (از فرانسه به فارسی) - تهران - ۱۳۳۶.

در سال‌های ۱۳۳۴ - ۱۳۴۵ ه.ش جزوهای لغت‌نامه علامه علی‌اکبر دهخدا با نظارت و سرپرستی علمی و اداری دکتر محمد معین چاپ و منتشر می‌شد.

دکتر محمد معین در روزنامه‌ها و مجلات داخلی و خارجی بسیاری از قبیل «ایران مهر، سخن، آموزش و پرورش، یغما، یادگار، دانش، اطلاعات هفتگی، اطلاعات ماهانه، فرهنگ (مشهد)، ایران لیگ (بمبئی)، روزگار نو (لندن)، اشتار (پاریس)، آهنگ (دهلی)، آریانا (کابل) و ...» همکاری داشت و مقالات و نتایج تحقیقاتش عمدتاً با موضوعاتی مانند «ادبیات فارسی، تاریخ ادبیات، آثار باستانی، تاریخ ایران قبل و بعد از اسلام، علوم تربیتی و ...» در آنها به چاپ می‌رسید.

۴ - مسافرت‌ها:

۱ - در تابستان سال ۱۳۳۳ به دعوت دانشگاه هاروارد به آمریکا سفر کرد. در مسیر

مراجعت در کتابخانه‌ها و موزه‌های لندن و پاریس کاوش‌هایی نمود.

- ۲ - در تابستان ۱۳۳۶ برای شرکت در کنگره خاورشناسان به مونیخ آلمان رفت. در این سفر چند روزی نیز در سوئیس اقامت داشت.
 - ۳ - در آذر ماه ۱۳۳۶ به دعوت دانشگاه و آکادمی مسکو و لنینگراد و باکو به شوروی مسافرت نمود.
 - ۴ - در دی ماه ۱۳۳۶ برای شرکت در کنفرانس بین‌المللی اسلامی به پاکستان سفر نمود و در باب «صلح در نظر جلال‌الدین مولوی» سخنرانی کرد.
 - ۵ - در فروردین ۱۳۳۷ به دعوت انجمن تنبغات علمی پاریس به فرانسه رفت و حدود شش ماه در آنجا اقامت نمود.
 - ۶ - در مهر ماه ۱۳۳۷ به عنوان ممتحن خارجی دانشگاه پنجاب برای مطالعه و اظهار نظر در باب رساله‌های دکتری آن دانشگاه به پاکستان رفت.
 - ۷ - در مرداد ماه ۱۳۳۸ بر شرکت در بیست و پنجمین کنگره بین‌المللی مستشرقین به همراه هیأتی از سوی دانشگاه تهران به مسکو رفت.
 - ۸ - در سال ۱۳۳۹ برای مراسم افتتاحیه کرسی زبان و ادبیات فارسی به دعوت دولت فرانسه به دانشگاه استراسبورگ رفت.
 - ۹ - در اردیبهشت ماه ۱۳۴۰ برای ایراد سخنرانی به دعوت شخصیت‌های علمی و فرهنگی به فرانسه سفر کرد و به مدت سه ماه در آنجا اقامت نمود.
 - ۱۰ - در سال ۱۳۴۲ به دعوت دانشگاه پرینستون به آمریکا رفت و حدود پنج ماه در آنجا اقامت نمود. در مسیر بازگشت مدتی هم هر چند کوتاه در فرانسه ماند.
 - ۱۱ - و بلاخره در پاییز سال ۱۳۴۵ به ترکیه مسافرت نمود.
- ۵ - نشان‌ها و افتخارات اهدایی به دکتر محمد معین:
- ۱ - نشان درجه سوم علمی در سال ۱۳۱۶.
 - ۲ - نشان درجه دوم علمی در سال ۱۳۲۱.
 - ۳ - نشان درجه دوم سپاس در سال ۱۳۲۷.
 - ۴ - نشان لژیون دونور.
 - ۵ - دریافت جایزه Tamhour در سال ۱۳۳۲.
 - ۶ - دریافت نشان «هنر و ادبیات» از دولت فرانسه در سال ۱۳۴۰.
 - ۷ - دریافت نشان Ordre des Palmes Académiques از ژنرال دوگل رئیس‌جمهور فرانسه.

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق ثبت است بر جریده عالم دوام ما
دکتر محمد معین در آذر ماه سال ۱۳۴۶ در بستر بیماری افتاد و در مرداد ماه سال بعد برای مداوا به کانادا اعزام شد اما پنج ماه بعد بدون هیچ گونه نتیجه مثبتی به ایران

برگردانده شد. سرانجام در تاریخ ۱۳/۴/۱۳۵۰ فوت شده و بسیار غریبانه از تهران تشییع و به زادگاهش یعنی گیلان اعزام و در شهر آستانه اشرفیه به خاک سپرده شد.

زبان فارسی؛ زبان رسمی ایران، زبان اول جهان تشیع و زبان دوم جهان اسلام است. بی شک فرهنگ فارسی استاد محمد معین، زبان فارسی را مستحکماً نموده و از فروپاشی آن در مقابل هجوم فرهنگ‌های بیگانه جلوگیری می‌کند.

اولاً با توجه به قیمت، بسیاری از خوانندگان بخصوص دانشجویان که نمی‌توانند فرهنگ شش جلدی را بخردند، ثانیاً اکثر خوانندگان نیازی به تمام فرهنگ شش جلدی ندارند زیرا فقط عده محدودی از اهل فن هستند که گاهی نیاز به اصطلاحاتی پیدا می‌کنند که در فرهنگ یک جلدی نیست و ثالثاً خواسته خود آن استاد همانطور که در مقدمه نوشته‌اند، مرا بر آن داشت که اقدام به این کار نمایم.

بعد از مشورت با خبرگان، به این نتیجه رسیدم که کاری است لازم و شدنی اما بسیار مشکل و حساس. صحبت‌ها و نظریاتی رد و بدل شد و بر اساس آنها تصمیم گرفته شد که معیار انتخاب اصطلاحات، فرهنگ‌های یک جلدی دیگر باشد یعنی اصطلاحات فرهنگ‌های یک جلدی را نداشته و معانی که استاد معین برایشان نوشته است، معیار کار باشد. بر همین اساس، حروفچینی نیز شد اما در مرحله تصحیح؛ این نظر شکست خورد زیرا اصطلاحات بسیار زیاد دیگری نیز فرهنگ معین داشت که واقعاً حیفم می‌آمد که نوشته نشود. از سوی دیگر تعداد صفحات کتاب نیز می‌بایست در حد معقول و متعارفی باشد. در این گیرودار بر آن شدم که تعداد سطرهای یک صفحه بیشتر و اندازه قلم حروفچینی نیز ریزتر شود تا جا برای اصطلاحات بیشتری باشد. امیدوارم با همه کاستی‌های که دارد، مقبول افتد و البته به امید آنکه در ویرایش‌های بعدی از معایب آن کاسته شود.

در آخر از همه کسانی که برای انجام این فعالیت، دست طلب یاریم را فشردند، صمیمانه متشکرم. در همین راستا شایسته است از سرکار خانم کلثوم قدیری که همواره در تصحیح متن حروفچینی شده سعی و تلاش زیادی نمودند و آقای محمد فاضل معین قدردانی نمایم. دست‌مریزاد.

عزیر الله عزیزاده

آستانه اشرفیه گیلان

ص. فا.	صفت فاعلی	مجازا	مج.
ص. لیا.	صفت لیاقت	مجسمه سازی	مجسم.
ص. نسب.	صفت نسبی	محرف	محر.
صد.	صوت	مخفف	مخفف.
صحا.	صحافی	مرکب	مر.
صر.	صرف (تصریف)	موسیقی	مس.
ضح.	توضیح	مصدر	مص.
ضم.	ضمیر	مصدر لازم	مصل.
طبر.	طبری	مصدر متعدی	مصم.
طبی.	طبیعی	مصحف	مصح.
ظ.	ظاهراً	مصغر	مصغ.
ع.	عربی	معانی (علم)	معا.
عبر.	عبری	معرب	معر.
عر.	عروض	معماری	معم.
عم.	عامیانه	مغولی	مذ.
غفص.	غیر فصیح	معمول (معمولی)	ملا.
غم.	غیر مستعمل	مفرس (فارسی شده)	مفر.
ف.	فارسی	مقابل	مقد.
فر.	فرانسوی	مکان (اسم)	مک.
فره.	فرهنگستان	مکانیک	مکذ.
فز.	فیزیک	منطق	منط.
فعل.	فعل	میان وند (حرف واسطه)	مید.
فقه.	فقه	مینیاور	مینیا.
فل.	فلسفه	مؤنث	نث.
ق.	قید (دستوری)	نجوم	نج.
قا.	قافیه	نجاری	نجا.
قد.	قدیم	نسبت (اسم یا صفت منسوب)	نسب.
قر.	قرن	نظامی	نظ.
قز.	قزوینی (لهجه)	نقاشی	نقد.
قس.	قیاس کنید	نقود (پسکوکات)	نقد.
قض.	قضایی	نمایش، نمایشنامه	نم.
کر.	کردی	نو، مستحدث (لفت)	نو.
کشا.	کشاورزی	ورزش	ور.
کلا.	کلام (علم)	هجری	ه.
کم.	کم استعمال	هندسه	هس.
کن.	کنایه	هجری قمری	ه. ق.
کیم.	کیمیا	هجری شمسی	ه. ش.
گیا.	گیاه شناسی	(به) همین ماده رجوع شود	ه. م.
گیلا.	گیلکی (لهجه)	همه معانی	همم.
ل.	لازم (فعل)	هندی (زبان)	هند.
لا.	لانیینی	هوا شناسی	هو.
م.	متعدی (فعل)	هوا پیمایی	هوا.
م. (پس از اعداد)، میلادی، مسیحی		هیئت	هید.
ماز.	مازندرانی (لهجه)	یونانی	یو.
متر.	مترک (ترکی شده)		

۲ - نشانه‌های مربوط به کتاب‌ها، مؤلفان، مصحفان و ناشران:

آند. آندراج (فرهنگ)	فر. فروغی (ذکاءالملک)
اد. ادیب پیشاوری	فرتا. فرهنگ تازی
اششق اساس اشتقاق لغت فارسی	فرجف. فرهنگ جغرافیایی
اسفا ۱ اساس فقه اللغة ایرانی (۱)	فرخی. دیوان فرخی
اسفا ۲ اساس فقه اللغة ایرانی (۲)	فرع. فرهنگ علوم عقلی
اق. اقبال آشتیانی	فرعا. فرهنگ لغات عامیانه
اک. امیرکبیر (مؤسسه)	جمالزاده
انجمن. انجمن آرای ناصری	فرعم. فرهنگ علوم شامل لغات و اصطلاحات ادبی، فقهی...
بخ. بروخیم (مؤسسه)	فرلنا. فرهنگ لغات و اصطلاحات فلسفی
بها. بهار عجم	فرم. فرهنگ مصطلحات عرفا
بیهقی. تاریخ بیهقی	فرهنگ لغات و تعبيرات
تفسیر کمبریج تفسیر قرآن متعلق به دانشگاه کمبریج	مثنوی
تفض. تفضلی (دکتر تقی)	فرمش. دکتر سید صادق گوهرین
توبا. تاریخ ورزش باستانی ایران	چاپ دانشگاه
جما. جمالزاده	فرنظام. فرهنگ نظام
جوامع، مپ ۱ جوامع الحکایات	فقص. فیاض (دکتر علی اکبر)
جوامع، مپ ۲ جوامع الحکایات	قر. قریب (عبدالعظیم و دکتر یحیی)
جوامع، مپ ۳ جوامع الحکایات	گرشا. گرشاسب‌نامه
جها. جهانگیری (فرهنگ)	لذ. لغت‌نامه
خاقانی دیوان خاقانی	محد. محبوب
حکم. حکمت قدیم	مد. مدرس رضوی
د. دبیر سیاقی (محمد)	مدات. مجله دانشکده ادبیات تهران
دانشنامه دانشنامه علائی	مداش. مجله دانشکده ادبیات شیراز
دیوان کبیر. کلیات مولوی	مصفا. مصفا (دکتر مظاهر)
سجد. سجادی (دکتر ضیاءالدین)	منوچهری. دیوان منوچهری
سجادی (دکتر سید جعفر)	نداب. نشریه دانشکده ادبیات تبریز
سنائی. دیوان سنائی	نف. نفیسی (سعید)
شا. شاهنامه	نیک. نیکلسن
شام. شوهر آهو خانم	هر. هرن (پاول)
عبد. عبدالرسولی	هوبشمان. تتبعات فارسی
عطار. دیوان عطار	یز. یزدگردی (دکتر امیرحسن)
غیاث. غیاث اللغات	
فاز. فرهنگ ایران زمین	

۲- جدول تطبیق حروف یونانی و لاتینی با حروف فارسی:

حرف معادل فارسی و زبان‌های دیگر	حرف معادل فارسی و زبان‌های دیگر
ز z	ء (همزه، نظیر همزه آخر کلمات عربی)
ژ ž	آ (الف ممدود در خطوطی عربی)
س s	که حرکات داخل حروف نیست
س (نظیر c فرانسوی) c	اُ افتحه یا زیر
ش š	ā آ (الف ممدود)
ص s	o اُ شمه یا پیش
ض d	u او (کوتاه)
ط t	ū او (کشیده)، واو معروف
ظ z	e اِ (کسره، زیر)
ع (نظیر ع عربی) '	ē اِ (کشیده)، یای مجهول
ف f	i ای (کوتاه)
غ γ	ī ای (کشیده)، یای معروف
ک k	b ب
گ g	p پ
ل l	t ت
م m	θ ث (مانند ث عربی و th انگلیسی)
ن n	ʃ ج
و v	č چ
ه (ه مفلوظ) h	h ح
ی y	x خ
او (دو صوتی، تلفظ قدیم) aw	d ی
او (دو صوتی، تلفظ جدید) ow	ð ذ (مانند ذ عربی و dh انگلیسی)
ای (دو صوتی، تلفظ قدیم) ay	r ر
ای (دو صوتی، تلفظ جدید) ey	